

УДК: 378.015.311:17.022.1

© Александрова Г.М., 2012 р.

Г.М. Александрова

Державний університет,
м. Херсон

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТІВ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ СТУДЕНТА ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

У статті висвітлено питання оптимізації моральної самосвідомості студентів вишів за допомогою соціально-психологічного тренінгу, що виступає ефективним засобом виховання моральних почуттів честі і гідності.

Ключові слова: почуття честі і гідності, соціально-психологічний тренінг, моральна самосвідомість.

Г.М. Александрова

ВОСПИТАНИЕ ЧУВСТВА ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА СТУДЕНТА СРЕДСТВАМИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТРЕНИНГА

В статье обсуждаются вопросы оптимизации морального самосознания студентов вузов с помощью социально-психологического тренинга, который выступает эффективным средством воспитания моральных чувств чести и достоинства.

Ключевые слова: чувство чести и достоинства, социально-психологический тренинг, моральное самосознание.

G.M. Aleksandrova

EDUCATION OF FEELING OF HONOUR AND ADVANTAGE OF THE STUDENT MEANS OF SOCIALLY-PSYCHOLOGICAL TRAINING

The article deals with the issues of optimization of moral self-consciousness of the students of higher educational institutions with the help of social-psychological training, which are an effective means of education of the moral feelings of honor and dignity.

Key words: sense of honor and dignity, social-psychological training, moral self-consciousness.

В умовах сучасних українських реалій проблема виховання моральних почуттів студентської молоді, зокрема почуттів честі і гідності набуває особливого значення, є актуальною як в науці, так і в суспільній практиці. Честь і гідність суттєво впливають на продуктивність життєвої активності молоді людини, на формування її ціннісного ставлення до себе; формують світоглядні переконання, на основі яких вона здійснює моральне самовизначення в соціальному оточенні.

Найбільш актуальною проблема виховання почуттів честі і гідності постає у зрілому юнацькому віці, під час навчання у виші, оскільки цей вік є сензитивним щодо морального самовизначення особистості. У працях Л. Виготського, І. Бека,

Л. Божович, М. Боришевського, І. Булах, І. Кона, В. Мухіної, Л. Орбан-Лембрик, Л. Рувінського, М. Савчина та ін. обґрунтовно зв'язок моральних почуттів особистості зрілого юнацького віку із рівнем розвитку моральної самосвідомості, у працях Г. Васяновича, Н. Девадзе, Н. Емузової, М. Іванчук, Ф. Кадола, Т. Коротовських, М. Третяка, Е. Шишмакової та ін. учених висвітлені соціально-психологічні особливості, що обумовлюють розвиток почуттів честі і гідності особистості.

Однак чимало аспектів цієї проблеми залишаються не дослідженими. Наявний незадовільний стан моральної вихованості студентства вимагає від психологів і педагогів пошуку ефективних засобів психологічного впливу на моральну свідомість особистості молодого людини, інноваційних форм і методів виховання її моральних почуттів.

Метою статті є висвітлення проблеми оптимізації моральної самосвідомості студентів вишів за допомогою соціально-психологічного тренінгу, що виступає ефективним засобом виховання моральних почуттів честі і гідності у студентської молоді.

Треба зазначити, що теоретичний аналіз проблеми виховання почуттів честі і гідності у студентської молоді дозволив нам зробити такі висновки:

1. Почуття честі – це переживання особистістю студента свого ставлення до інших людей та до оточуючого світу, що виявляється в усвідомленні їх цінності. Почуття гідності – емоційно-ціннісне переживання особистістю свого ставлення до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми.

2. Структура почуттів честі і гідності включає когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Наявність у студента почуттів честі і гідності – це результат соціалізації його особистості, поступового ускладнення, диференціації та інтеграції їх когнітивних, емоційно-ціннісних і поведінкових складових залежно від умов виховання та самовиховання.

3. Головними ознаками почуттів честі і гідності в особистості студента є наявність моральних переконань, здатність усвідомлювати власні дії та нести за них відповідальність, здійснювати моральні вчинки.

4. Оптимальним у вихованні почуттів честі і гідності особистості студента є особистісно орієнтований підхід. Психологічні впливи важливо здійснювати на провідну складову моральних почуттів – емоційно-ціннісну.

5. Ефективність виховання почуттів честі і гідності у студентської молоді залежить від реалізації в навчально-виховному процесі вишу сукупності психологічних умов:

- посилення процесу інтерналізації (засвоєння) студентами знань про соціальні й моральні норми, якості, мотиви поведінки, ціннісні орієнтації та моральні ідеали особистості;

- посилення процесів інтеріоризації та моральної самоідентифікації;

- розвиток здатності студентів до моральної рефлексії (самодослідження, самоаналізу, внутрішнього діалогу);

- формування ціннісного ставлення студентів до суспільних моральних норм, позитивних особистісних якостей, форм моральної поведінки;

- стимулювання розвитку почуття відповідальності перед іншими людьми і собою;

- удосконалення здатності студентів до самоконтролю та моральної саморегуляції.

На наш погляд, виховання почуттів честі і гідності студента можна розглядати як двосторонній процес, в якому ці почуття формуються завдяки соціалізації, навчально-виховним впливам суб'єктів цього процесу тощо. Водночас особистість сама здатна виступати творцем власної моральності, носієм, діячем, суб'єктом морально-духовної культури суспільства, адже вона “не тільки адаптується до соціально-економічних, політичних, соціально-психологічних норм, що формуються на різних рівнях життєдіяльності суспільства, але перетворює їх у власні цінності, орієнтації, установки” [1, с. 24].

Для перевірки теоретичних висновків щодо психологічних умов виховання почуттів честі і гідності у студентської молоді нами було створено програму соціально-психологічного тренінгу. Ми виходили з того, що психологічний тренінг як метод активного соціально-психологічного навчання і виховання є одним із видів психологічної роботи, який є вкрай необхідним для надання психологічної допомоги при організації роботи з молоддю щодо активізації особистісних процесів самопізнання, самовизначення, дослідження власної поведінки та індивідуальних відмінностей власної особистості, розвитку навичок спілкування, управління особистими емоційними станами тощо [4; 5]. У процесі підготовки програми тренінгу ми керувалися вихідним положенням концепції особистісно орієнтованого виховання про те, що психологічний вплив на особистість студента необхідно здійснювати на глибинну сферу його особистості – моральну самосвідомість [2; 3].

Треба зазначити, що при вирішенні конкретної, окремо взятої проблеми без врахування різних складових моральної самосвідомості (моральної рефлексії, емпатії, рівня засвоєних моральних знань, ієрархії ціннісних орієнтацій, моральних почуттів, морального самоконтролю, усвідомлення та ставлення до моральних норм та ін.) можливо сприяти лише поверхневому усуненню проблеми, оскільки часто трапляється так, що в іншій ситуації та з іншими людьми студент знову буде робити ті ж самі помилки. У зв'язку з цим для досягнення ефективності навчально-виховного впливу, спрямованого на розкриття регулюючого потенціалу почуттів честі і гідності студента, ми акцентували увагу на розвитку усіх структурних компонентів цих почуттів: когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового.

Під час психологічно конструктивного впливу на когнітивний компонент почуттів честі і гідності відбувається корекція процесів розуміння та диференціації моральних понять, моральних якостей особистості, трансформація викривлених, неконструктивних і суперечливих моральних переконань в адекватні, активізація розвитку здатності до моральної рефлексії і саморефлексії, розширення обсягу моральних знань студентів у цілому.

Розвиток емоційно-ціннісного компонента передбачає актуалізацію в моральній самосвідомості студентів суб'єктивної значущості, ціннісного ставлення до зазначених когнітивних утворень, перегляд (а можливо і зміну) ієрархії ціннісних орієнтацій та їх вдосконалення.

Вплив на поведінковий компонент здійснюється за допомогою вправ, спрямованих на розвиток мотивації морального вчинку, здатності до самоконтролю в емоційній сфері, спілкуванні та діяльності, навчання прийомів адекватного особистого морального вибору, розвитку вольових процесів і моральної саморегуляції.

Отже, головною метою тренінгу було продукування у студента особистісного ціннісного ставлення до моральних принципів, норм, правил і традицій, що існують у соціальному оточенні та до власних моральних якостей, які набуває студент у процесах інтерналізації, інтеріоризації та моральної самоідентифікації.

Важливість тренінгових занять ми вбачали у можливості реалізації творчого потенціалу особистості студента та створенні реальних умов формування тих складових моральності, які часто “залишаються без уваги” у межах традиційного навчально-виховного процесу. На наш погляд, все це сприятиме подальшому розвитку почуття честі студента та ствердженню його почуття гідності.

Як інтерактивна техніка, тренінг розв'язував дві групи завдань – організаційно-спрямувальних та змістовно-сміслових. Головне завдання організаційно-спрямувальних інтерактивних технік полягало у залученні студентів вишу до виконання певних завдань, здійсненні послідовного переходу від однієї частини заняття до іншої, створенні комфортних умов діяльності для учасників тренінгу та підтримки їхньої активності тощо. Мета ж змістовно-сміслових технік полягала у сприянні безпосередньому вирішенню завдань і цілей, що ставилися перед заняттями.

Особливістю тренінгу було те, що учасники займали активну позицію, а засвоєння навичок відбувалося у процесі проживання, особистого досвіду поведінки, відчування, діяння. Це дозволяло студентам формувати навички самопізнання і саморозвитку та вміння будувати соціальні міжособистісні стосунки, продуктивно моральну діяльність, розвивати у собі здібності розуміння себе та інших.

Як відомо, тренінг – це ефективний спосіб навчання, за допомогою якого здійснюється фактичний вплив на особистість в цілому і, передусім, на ті чи інші складові її самосвідомості. Тому, при розробці тренінгу ми спиралися на схеми та технології розробки тренінгових програм фахівців І. Вачкова, О. Самсонової, О. Сидоренко, Ж. Зав'ялової та ін. і намагалися дотримуватися універсальних правил для усіх учасників (правило „тут і зараз”, „персоніфікація висловлювань” „активність” тощо).

Тренінг було проведено у вільний від навчального процесу час для студентів других, третіх і п'ятих курсів (58 учасників) факультету історії, психології та соціології ХДУ, які виявили інтерес до тренінгу і побажали взяти у ньому участь. Схема тренінгу включала: „розминку-розігрів”, міні-лекцію на тему, яка визначалася заздалегідь для певної групи студентів і мала на меті ознайомити з принципами постановки мети („формула моєї мети”), моральними якостями-цінностями, моральними вадами, що заважають мати психологічну рівновагу („дракони, які заважають нам жити”, „зздрість і образи як крок до агресії”), вправи на вирівнювання емоційного стану групи та її гуртування, резюме, анкетування, проєктивні методики тощо. Тренінгові заняття завершувалися методикою „знаки пошани”, яка допомагала студентам краще пізнати один одного, покращити відносини між собою, підняти власну самооцінку. Методика передбачала розмову про моральні якості, за які можна поважати кожного студента. Вправу завжди знімали на відеокамеру для подальшого аналізу. Це дозволило спостерігати за емоційним станом учасників тренінгу, робити оцінку ефективності тренінгового заняття, вносити певні зміни у програмі тренінгу тощо.

Тренінги проводилися у вигляді психотехнічних, рольових ігор та вправ, психодрам, обговорень, диспутів, тестування з інтерпретацією результатів, самозвітів (рефлексії).

Програма тренінгу була зорієнтована на участь студентів у дискусіях і диспутах, у процесі яких уточнювалися і диференціювалися моральні поняття, які є суттєвими в соціальному просторі студентства, але розуміються ними не точно, визначалася сутність і специфіка феноменів „честь” і „гідність” тощо. Це сприяло

усвідомленню деяких власних особистісних особливостей, моральних якостей та оптимізації ставлення студентів до себе, власної особистості в ситуації морального вибору (почуття гідності). Було включено вправи, орієнтовані на фокусування уваги учасників тренінгу на власній особистості, своїх переживаннях, думках, звичних способах поведінки, на особистих уявленнях студента про самого себе, мотивах вибору стереотипного способу поведінки.

Певна частина програми була спрямована на усвідомлення студентами себе в системі особистісного спілкування, взаємодій з іншими в контексті моральних норм та оптимізацію міжособистісних взаємин з іншими учасниками. Особлива увага приділялася розвитку моральних почуттів та якостей особистості студента, усвідомленню звичних способів спілкування, аналізу помилок у міжособистісних взаємодіях. Велике значення приділялося вивченню ставлення учасників до інших (почуття честі), аналізу їх пріоритетної позиції у спілкуванні (зверхньої, рівноправної чи приниженої).

Програмою було також передбачено вправи і проєкційні методики, що активізують усвідомлення студентами себе в системі моральної діяльності, моральних взаємин та оптимізацію ставлення до цієї системи. На цьому етапі закріплювалися нові поведінкові патерни, відпрацьовувалися уміння морального самоаналізу власної діяльності, а також засоби активізації свого творчого потенціалу.

Таким чином, проведення тренінгових занять сприяло розвитку у студентів почуття належності до групи, довіри до її учасників, посиленню процесу самоусвідомлення; надало можливості отримати нові етичні знання, що призвело до розширення уявлень студентів про себе, зміни образу „Я”, накопичення нового емоційного досвіду, адекватного оцінювання власної моральної поведінки тощо. Моделювання у моральній свідомості студентів альтернативних життєвих ситуацій, їх групове обігравання у формі вправ дозволило розвивати та укріплювати когнітивні, емоційні й поведінкові нормативи особистості для адекватного вирішення моральних проблем.

Ми вважаємо, що в процесі проведення групових занять студенти опановували і досвід емпатійного ставлення до людей, коли здатність до співпереживання

і співучасті стає рисою особистості і виявляється у міжособистісних взаєминах з будь-якими людьми, а не тільки з найближчим соціальним оточенням.

Тренінг з розвитку моральної самосвідомості (активізації моральних почуттів) надає студентам можливість оволодіти засобами вирішення моральних протиріч і організувати власну моральну поведінку. До цих засобів належить уміння студентів враховувати наслідки здійснених та нездійснених моральних вчинків, їх здатність уявляти ці наслідки не лише інтелектуально, але й емоційно-ціннісно.

Список літератури

1. Балл Г.О. Про психологічний зміст особистісної свободи / Г.О. Балл // Педагогіка та психологія. — 1996. — № 6. — С. 18-26.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. — К. : ІЗМН, 1998. — 204 с.
3. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності / І.Д. Бех. — К.: Академвидав, 2009. — 248 с.
4. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. — 165 с.
5. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники / И.В. Вачков. — М.: Ось-89, 2000. — 224 с.